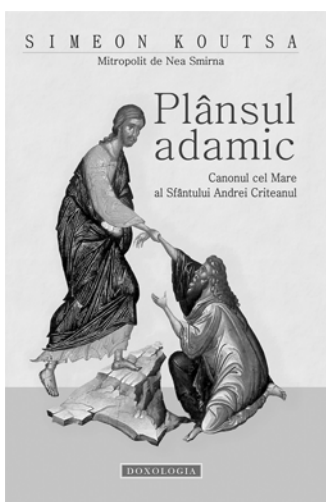

RECENZII

Mitropolitul Simeon Koutsas, *Plânsul adamic. Canonul cel Mare al Sfântului Andrei Criteanul*, traducere și note de drd. Alexandru Prelipcean, Editura Doxologia, Iași, 2012, 222 pp.

În urmă cu câteva decenii, eruditul preot Georges Florovsky vedea, ca o sursă optimă de salvare a trecutului creștinismului, întoarcerea la izvoare. Intenția sa era salutară, dat fiind faptul că o literatură creștină nu se poate realiza fără apelul la sursele care au stat la baza spiritualității răsăritene orientate, fără dar și poate, către asceză. Iată schița proiectului ermeneutic al Mitropolitului Simeon Koutsas, care oferă cititorului o expunere amplă și obiectivă a interpretării unui imn penitențial din

Postul Mare: Canonul Sfântului Andrei Criteanul.

Inițiativa Mitropolitului de Nea Smirna, concretizată în elaborarea volumului intitulat sugestiv: „Plânsul adamic. Canonul cel Mare al Sfântului Andrei Criteanul”, înseamnă nici mai mult, nici mai puțin decât catehizarea în spirit liturgic a credincioșilor participanți la slujbele din perioada Săptămânii Patimilor.

Vocea Mitropolitului Simeon nu este singulară. În ultimele decenii, numeroși teologi occidentali au fost preocupați de realizarea unor ediții competente, care să pună în lumină însemnătatea liturgică a slujbelor¹. În peisajul cultural românesc o astfel de operă

¹ Iată aici câteva exemple: Olivier Clement, „Notes sur le Grand Canon de Saint André de Crete” în rev. „Contacts”, an 12, nr. 111, 1980, pp. 206-231; ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ, „Ο ΜΕΓΑΣ ΚΑΝΩΝ ΑΝΔΡΕΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΗΣ”, în rev. „ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ”, ΕΤΟΣ ΛΓ΄. (33), Tesalonic, 1950, pp. 217-222; Α. Π. ΚΕΡΑΜΕΓΣ, „Ο ΜΕΓΑΣ ΚΑΝΩΝ ΑΝΔΡΕΟΥ ΤΟΥ ΚΡΗΤΗΣ” în „ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΣ ΦΑΡΟΣ”, ΕΤΟΣ Δ΄, ΤΟΜΟΣ Ζ΄, 1911, pp. 501-518.

este valoroasă, mai ales pentru faptul că lucrările teologice de la noi, până la acest moment, nu au beneficiat de interpretări ample și sugestive ale textelor liturgice de importanță majoră. Pe ici, pe colo, unii autori au încercat să valorifice lucrări ale teologilor occidentali prestigioși. Este cazul Editurii „Deisis” din Sibiu, acolo unde, prin strădania Arhidiacoului prof. dr. Ioan I. Ică jr, au apărut lucrări cu caracter liturgic². Desigur, au fost traduse și alte lucrări importante. De la teza doctorală a Mitropolitului Zizioulas, care pune accentul pe relaia dintre Euharistie, episcop și Biserică³, la monumentalul studiu al lui Robert F. Taft, care are ca reper studiul dipticelor⁴, peisajul teologic autohton s-a mai îmbogățit puțin.

² Dintre acestea amintim: Diac. Ioan I. Ică jr, *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului: integrala comentariilor liturgice bizantine: studii și texte*, Editura Deisis, Sibiu, 2011, pp. 490; Sfântul Efrem Sirianul, *Imnele Nașterii și Arătării Domnului*, prezentare și traducere de Diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2010, Sfântul Efrem Sirianul, *Imnele Raiului*, traducere și studiu introductiv de Diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2010.

³ Ioannis Zizioulas, *Euharistie, episcop, Biserică. Unitatea Bisericii în dumnezeiasca Euharistie și în episcop în primele trei secole creștine*, traducere de Pr. dr. Ioan Valentin Istrati și Geanina Chiriac, Editura Basilica, București, 2010.

⁴ Robert F. Taft, *O istorie a Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur – Dipticele*, vol. IV, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009.

Comentariile textelor liturgice ale teologilor greci, exceptând câteva apariții editoriale, au rămas, din nefericire, ascunse privirii cititorului român. Faptul este problematic. Autorii textelor utilizate în Biserică provin din medii elenistice și siriene. Un liturgist de origine grecească este întotdeauna mai familiarizat cu metodele lingvistice orientale, decât un liturgist occidental. Iată, prin urmare, importanța muncii traductologice a drd. Alexandru Prelipcean, el însuși familiarizat cu problematica scrierilor grecești prin studiile de master și doctorat efectuate la Universitatea „Aristotel” din Salonic.

Volumul de față, care explică „îmnul tristeții profunde și al pocăinței cutremurătoare” (p. 12), interpretează teologic „un text dificil, dens în înțelesuri, bogat în simbolistică și plin de mențiuni ale persoanelor și evenimentelor biblice, la care se referă foarte succint și le explică după metode alegorice” (p. 11). „Marele Canon” este o adevărată școală a pocăinței care, împărțit în patru părți, are ca scop trezirea căinței și a setei omului după Dumnezeu.

Autorul, Sfântul Andrei, episcop al Cretei, s-a născut în Damasc, în jurul anului 660, și a murit în Lesbos, pe 4 iulie 740. A fost tuns în monahism încă de tânăr, la Biserica Sfântului Mormânt din Ierusalim. Va deveni ulterior notar al Marii Biserici Ierusalimitene. Contrar legendei, Sfântul Andrei Criteanul nu a participat la Sinodul Ecumenic de la

Constantinopol din anul 680. Prezența sa la Constantinopol este de dată mai târzie. În jurul anului 685 a fost trimis, într-adevăr, la Constantinopol, în scop misionar. Misiunea sa avea drept scop administrarea unui orfelinat și a unei case de ajutor pentru cei săraci. Între 692 și 713 a fost episcop al Cretei; semnătura „Andrei, păstor al Cretei” – datând din această perioadă – este, cel mai probabil, a sa. Este considerat de majoritatea cercetătorilor patristici autor al „Marelui Canon”, care cuprinde 250 de strofe. Viața sa a fost scrisă, probabil, în secolul al IX-lea, de Patriarhul Nichita. Cel mai timpuriu comentariu al „Marelui Canon” este scris de Acachie Savaitul, după anul 1204⁵.

Mitropolitul Simeon Koutsas, autorul acestui studiu, este absolvent al Facultății de Teologie din Atena, diploma de master obținând-o la Paris. Este doctor în teologie al Universității din Strasbourg, fiind specializat în domeniul Patrologiei și al Teologiei bizantine. A publicat un număr considerabil de lucrări și studii privind teologia Părinților Bisericii și relația gândirii lor cu viața liturgică. Cele mai importante dintre studiile sale sunt următoarele: *Postul Bisericii. De ce, când și cum postim?* (Atena, 2006); *Omilia la evangheliile duminicilor de peste*

an (Atena, 2004) și, nu în ultimul rând, *Apostolul din toate duminicile* (Atena, 2002) (pp. 15-16).

Prin interpretarea oferită teologilor, dar mai cu seamă credincioșilor simpli, Mitropolitul Simeon a reușit să pună în lumină atât rafinamentul, cât și explozia de talent a Sfântului Andrei Criteanul. Cele nouă cântări din care este alcătuit Canonul cel Mare sunt tot atâtea capitole, acolo unde se explică din aproape în aproape întreaga istorie a mântuirii, „având ca model pe protopărintele Adam, cel care, dându-și seama, înăuntrul unei atmosfere și suflări biblice, de dimensiunile tragice ale căderii sale, de înstrăinarea omului, de agonia și singurătatea sa, cere de la Hristos – al doilea Adam –, așadar, de la Domnul milei, să-l elibereze din «lanțul cel greu al păcatului» și să-l readucă la comuniunea de iubire cu «Dumnezeirea, una în Treime»” (p. 8).

Pentru înțelegerea pe deplin a acestui Canon de pocăință, regula generală pentru lectură de către cititorul modern obișnuit, mai ignorant într-ale Bibliei decât clasicii autori liturgici orientali, este de a consulta în paralel toate referințele și aluziile biblice, la care se adaugă obligatoria familiarizare cu limbajul și simbolistica liturgică și sacramentală a Bisericii. De aceea, Mitropolitul Simeon oferă adeseori în cadrul acestui volum expuneri ample, din care reiese, în final, importanța capitală a personalităților biblice la care face

⁵ Alexander P. Kazhdan (coord.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, vol. I, Oxford University Press, New York, 1991, pp. 91-92.

referire Sfântul Andrei Criteanul: „De la desfrânata din Noul Testament, imnograful trece la psalmistul-rege al Vechiului Testament. El se referă la păcatul îndoit al lui David: la ucidere și la adulter. Vezi: II Regi, 11, 2 ș.u.; «dar spală-mă» și Ps. 50, 8: «Stropi-mă-vei cu isop și mă voi curăți; spăla-mă-vei și mai vârtos decât zăpada mă voi albi» (pp. 65-66).

Ideea centrală pe care o dezvoltă Mitropolitul Simeon în prezenta erminie duhovnicească este o copie fidelă a unei zicale patristice, rostită de Sfântul Maxim Mărturisitorul. Pentru aceasta, „a spune ceva, fără ca mai întâi să-i distingi sensurile a ceea ce s-a spus, nu aduce nimic altceva decât confuzie”⁶ și întunecare, în loc de clarificare. Din acest motiv, „Slava...” cântării a 2-a, imn adresat Sfintei Treimi, este explicată simplu și concis: „Aici poetul se întoarce spre Dumnezeu Treimic. El mărturisește credința sa ortodoxă în cele trei Persoane și începe, dintr-odată, să se roage fierbinte, cerând de la Preasfânta Treime să-l scape de osânda focului veșnic” (p. 75). Rostul unei mărturisiri trinitare la începutul uneia hristologice era acela de a lămuri diferitele concepte și termeni. Mult mai ușor le va fi credincioșilor să își mărturisească credința prin cântările imnografice, decât prin

simple tratate expozitive, care sintetizează terminologia doctrinară. Într-un stih din cântarea a 6-a, imnograful cere mila lui Hristos, procedând la fel ca psalmistul David: „Troparul de față constituie o izbucnire a inimii poetului nostru și este inspirat din stihurile Psalmilor lui David, dar mai ales din primul stih al Psalmului 50. Poetul se adresează Domnului Cel Milostiv, cere să-l miluiască, să aibă milă de făptura mâinilor Sale și să-i ierte pe toți păcătoșii și pe el însuși, care a disprețuit poruncile lui Hristos mai mult decât toți oamenii. Cererile pe care le exprimă poetul dezvăluie adâncă sa zdrobire, iubirea, înțelegerea deplină a celorlalți oameni și marea sa smerenie pe care, ca să o evidențieze, recurge chiar la hiperbolizări” (p. 166).

Marele merit al Sfântului Andrei Criteanul este acela că a zugrăvit personajele biblice cu putere și dinamism, iar evenimentele istorice sunt descrise printr-o minunată reprezentare și o densitate remarcabilă: „Să nu te faci stâlp de sare, suflete, întorcându-te înapoi; să te înfricoșeze pilda Sodomei; sus, în Sigor, mântuiește-te!” (p. 90).

Doar cântarea a 9-a este inspirată din Noul Testament; pentru aceasta și Sfântul Andrei împrumută modelele troparelor acestei cântări exclusiv din cele neotestamentare. De altfel, el însuși anunță în troparul al patrulea că va începe folosirea modelelor neotestamentare: „Pildele Scripturii

⁶Jaroslav Pelikan, *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei.*, vol. II, traducere și note de Pr. prof. Nicolai Buga, Editura Polirom, 2005, p. 65.

cele noi îți aduc ție, ca să te ducă pe tine, suflete, spre umilință; râvnește dar dreptilor, iar de păcătoși te leapădă, și-L înduplecă pe Hristos cu rugăciunile tale, cu postul, cu curăția și cu smerenia”. Mitropolitul Simeon explică acest tropar: „Precum a menționat și în al doilea tropar al acestei cântări, poetul a folosit până acum modele provenite din Vechiul Testament (chiar dacă a preluat și pe unele neotestamentare), exemple ale unor bărbați dreți și păcătoși, muștrându-și sufletul că nu a imitat pe cei dreți, ci pe cei păcătoși. Aici, transmite sufletului său că îi va prezenta «modelele» Noului Testament, cu scopul de a-l conduce la smerenie, la zdrobire și, în continuare, la întoarcere și la pocăință. Modelele prezentate sunt preluate din «Noua Scriptură», referindu-se mai cu seamă la Iisus Hristos și la minunile pe care le-a făcut, prin care a adus sănătate trupului și, în același timp, renaștere morală sufletelor mai multor oameni. Trebuie să consemnăm că modelele biblice care sunt preluate din Noul Testament sunt foarte puține, în comparație cu cele ale Vechiului Testament. Conform unei teorii, Sfântul Andrei a scris atâtea tropare câte sunt și stihurile celor

nouă cântări. Prin urmare, multe sunt din spațiul veterotestamentar, deoarece primele opt cântări provin de acolo, în timp ce Noului Testament îi este închinată o singură cântare, cea de-a noua, care are 22 de stihuri, câte sunt așadar și troparele cântării a noua din Marele Canon, începând de aici înainte” (pp. 205-206).

Compus de un sfânt care nu este cu nimic mai prejos decât asceții din Sketis sau cei ai Patericului și talmăcit cu acribie de Mitropolitul Simeon, „Marele Canon” rămâne stindard și popas duhovnicesc în perioada Marelui Post. El este icoana zugrăvită în cuvinte a sufletului care speră mereu și mereu că, de câte ori va cădea și se va pocăi sincer, de atâtea ori va face pași spre mântuire; va înainta pe cele mai înalte culmi ale sfințeniei.

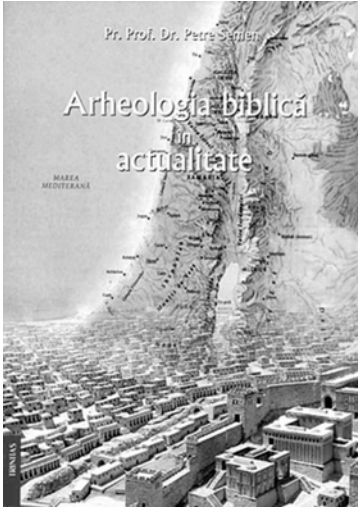
„Ex Oriente Lux!” – Lumina cunoașterii vine din Orient – obișnuiau să spună cei din vechime. Spațiul creștinătății orientale, imnografia sa au fost până acum puțin cunoscute. Iată o carte reper, care ne introduce în atmosfera ascezei și în spiritul liturgic din timpul Săptămânii Patimilor.

Claudiu-Ioan COMAN

Pr. prof. Petre Semen, *Arheologia Biblică în actualitate*, Editura Trinitas, Iași, 2008, 280 pp. + 24 planșe color

Cartea Pr. prof. Petre Semen, *Arheologia Biblică în actualitate*, a apărut în 2008, cu binecuvân-

tarea Înaltpreasfințitului Părinte Mitropolit Teofan, la Editura „Trinitas” din Iași.

Binecunoscut cititorilor de literatură teologică, Pr. prof. Petre Semen este profesor la Facultatea de Teologie „Dumitru Stăniloae” din Iași, cercetător în domeniul teologiei Vechiului Testament și al arheologiei biblice, bun cunoscător al limbii ebraice biblice. Autorul a publicat articole și cărți de o importanță incontestabilă, îndreptându-și cercetările în două direcții de interes: scrierea și gramatica limbii ebraice și lucrări exegetice asupra cărților Vechiului Testament. Menționez, între acestea: *Învățătura despre Sfânt și sfințenie în cărțile Vechiului Testament*, teză de doctorat în Teologie, Editura Trinitas, Iași 1993; *Așteptând mântuirea*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei „Trinitas”, Iași, 1999; *Experiența umanului cu divinul după Sfânta Scriptură*, Editura Performantica, Iași, 2007; *Introducere în teologia biblică a Vechiului Testament*, Editura

Trinitas, Iași, 2008; *Introducere în teologia profetilor scriitori*, Editura Trinitas, Iași, 2008; *Limba ebraică biblică*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2001.

Arheologia Biblică în actualitate propune cititorului o prezentare captivantă a mai multor aspecte privitoare la poporul ales: începând de la cele de ordin geografic, al florei și faunei, la structura socială, instituții, cultul și simbolismul acestuia, grupări religios-politice etc. Este necesar de precizat faptul că autorul realizează acest manual după o riguroasă cercetare a informațiilor oferite de arheologii care au făcut săpături de-a lungul timpului pe teritoriul Țării Sfinte. De altfel, la noi în țară sunt puține cercetări în acest domeniu. În perioada interbelică au apărut două lucrări cu titlul *Arheologia Biblică*, autori fiind Constantin Chirițescu, în 1923, și Vasile Târnavski, în 1930. În epoca post-comunistă, de acest subiect s-a mai ocupat Pr. prof. Dumitru Abrudan, care a publicat, în 2002, *Arheologia Biblică: pentru facultățile de teologie*. Astfel, *Arheologia Biblică în actualitate* a Pr. prof. Petre Semen nu doar că este cea mai recentă, deci informațiile sunt actualizate cu ultimele descoperiri în domeniu, ci și beneficiază de un stil clar de expunere, autorul folosindu-se de cunoștințele de limbă ebraică pentru a explica multe nume de locuri, obiecte sau evenimente, demonstrând că aceste denumiri

își au originea în viața și mentalitatea poporului evreu.

Chiar din prefață, autorul menționează că lucrarea a fost întocmită ca manual pentru studenții de Teologie, urmărindu-se în acest sens programa analitică de studiu din facultățile de teologie ortodoxă.

Cartea este compusă din 27 de capitole, cu o prefață scrisă de autor, în care este definită arheologia biblică și este stabilit rolul acestei discipline în cadrul studiilor arheologice și ale celor teologice.

În primul capitol al cărții, arheologia biblică este definită ca știința ce se ocupă de studiul antichităților poporului evreu, apoi este explicată necesitatea studierii arheologiei biblice prin faptul că oferă cunoștințe suplimentare cu privire la țara apariției Sfintei Scripturi, la modul de trai al poporului evreu, la credință, obiceiuri, instituții religioase și politice etc.

În al doilea capitol, autorul face o incursiune în istoricul și specificul cercetărilor arheologice de pe teritoriul Țării Sfinte, făcând o periodizare a cercetărilor arheologice, de la primele excavații sporadice, începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, până în zilele noastre, prezentând și principalii arheologi care au excavat și cercetat siturile arheologice din Țara Sfântă.

După modelul împărțirii realizate de William Foxwell Albright, în *Archaeology of Palestina*, autorul face o etapizare a perioadelor istorice în teritoriul Palestinei.

Menționează și explică apoi tehnicile tipic arheologice de datare, precum și neajunsurile pe care metoda cea mai utilizată, molecula de carbon C14, le are în datarea artefactelor istorice.

Al treilea capitol este dedicat descoperirilor arheologice din țările vecine Palestinei, popoarelor care au intrat în contact cu iudeii și unde se găsesc nenumărate artefacte de proveniență evreiască. Astfel, ne sunt prezentate descoperirile din Egipt, știut fiind faptul că evreii au fost robi în Egipt peste patru sute de ani, iar în Sfânta Scriptură se găsesc multe referiri la teritoriul Egiptului. Cele mai importante artefacte descoperite în Egipt sunt papirusuri, unde se întâlnesc texte, proverbe, motive având o asemănare frapantă cu textele veterotestamentare. Autorul continuă cu descoperirile din Asiria și Babilonia, un loc important avându-l *Codul lui Hamurabi*, cel mai vechi cod de legi, care oferă asemănări izbitoare cu prevederile Legii mozaice. Alte descoperiri, din Siria sau din Fenicia, adevărate referiri biblice la zeitățile păgâne El, Astarta, Adon, Baal etc. Se face apoi o prezentare a Manuscriselor de la Marea Moartă, texte de o deosebită importanță în studiul biblic. Talmudul, un bun izvor pentru cunoașterea particularităților poporului evreu, este definit ca o Sfântă Scriptură interpretată după modelul iudaic.

Al patrulea capitol este dedicat geografiei Țării Sfinte, fiind

prezentate hotarele, potrivit cărții Numerii. Sunt dedicate subcapitole pentru munții, văile, câmpiile și hidrografia Palestinei. Capitolul al cincilea este dedicat climei, faunei și florei de natură subtropicală, datorită poziționării geografice.

În capitolul al șaselea autorul prezintă împărțirea administrativ-teritorială a Palestinei între cele doisprezece seminții, făcând referire la orașele principale din fiecare regiune și la cetatea Ierusalimului, de mare importanță, odată cu instituirea regalității de regele David.

Capitolul al șaptelea este dedicat structurii etnice a Palestinei: începând cu canaanii, continuând cu filistenii și terminând cu israeliții, fiecareia dintre popoare fiindu-i făcut un itinerariu, cu mărturii și momente semnificative din istoria fiecăruia. În capitolul al optulea sunt amintite popoarele vecine Țării Sfinte: fenicienii, amoniții, moabiții și amaleciții, cărora autorul le precizează așezarea geografică și relațiile pe care acestea le-au avut cu poporul ales.

În capitolul al nouălea, autorul face o prezentare a așa-ziselor instituții casnice, a vestimentației, a hranei și a modului de procurare a ei, dă detalii despre comerț și despre sistemul metrologic din perioada Israelului vechi.

Următorul capitol este dedicat familiei, autorul făcând referire mai întâi la statutul social limitat al femeii în familie și în societatea israelită patriarhală. Totuși, în

familie, femeia avea o cinste deosebită, având rolul de a naște, a crește și a educa copiii în spiritul Legii iudaice.

În responsabilitatea de creștere a copiilor, tatăl avea datoria de ai învăța Legea. Un alt aspect dezbătut în acest capitol, legat tot de educația copiilor, este respectul față de părinți, care era la fel de important ca și ținerea zilei de sabbat. Cinstirea părinților avea și o dimensiune religioasă, părinții fiind considerați reprezentanți ai lui Dumnezeu pe pământ. Autorul prezintă câteva măsuri ale Legii mozaice care urmăreau combaterea imoralității: își logodeau copiii de la vârste fragede, femeile prinse în adulter erau omorâte cu pietre, cazurile de homosexualitate erau drastic pedepsite etc.

Ultima parte a acestui capitol tratează tema sclavilor. Termenul *ebed*, „sclav”, „slujitor”, are două înțelesuri: cel de slujitor al lui Dumnezeu, statut prin care se identificau toți israeliții, dar și cel propriu, de sclav, slugă. Fiind considerați creaturi ale lui Dumnezeu și membri în familia stăpânului, sclavii aveau un statut diferit de cel al sclavilor din Imperiul Roman. Ei erau circumscși, respectau sabbatul și, în unele cazuri, puteau chiar moșteni pe stăpânii lor sau se puteau căsători cu una dintre fiicele stăpânilor, se bucurau de protecția Legii.

În capitolul al unsprezecelea, autorul prezintă relațiile sociale, scoțând în evidență respectul de care se bucurau bătrânii și modul

oriental de desfășurare a vizitelor. Tot aici sunt amintite științele de care erau preocupați evreii, scrierea fiind foarte importantă pentru transmiterea de informații urmașilor. Evreii au preluat cunoștințe de la egipteni și babilonieni privind calendarul. Finalul capitolului pune în discuție tema morții și ritualurile funerare.

Al doisprezecelea capitol este dedicat de autor organizării societății după criteriile politice și religioase, iar următorul abordează temele teocrației și profetismului, ca forme ale conducerii sociale și ale purtării de grijă a lui Dumnezeu față de popor. Apoi se vorbește de regalitate, ca formă de conducere și administrare a statului.

În continuare, sunt prezentate probleme de drept mozaic: dreptul de întâi născut, drepturile săracilor și ale străinilor, dreptul matrimonial, drepturile și îndatoririle soților unul față de celălalt, dreptul de proprietate, reglementările referitoare la împrumut și moștenire. Se continuă cu situații de drept penal iudaic: abateri, delictive și pedepsele aplicate.

Instituțiile religioase sunt prezentate în capitolul al șaisprezecelea. Autorul descrie cultul antemozaic și pe cel mozaic, apoi diferențele dintre cultul divin israelit și cultele celorlalte popoare. Urmează descrierea lăcașurilor de cult: altarele construite de patriarhi la Sichem, Betel și Mamvri, Cortul Sfânt, lăcașurile sfinte construite de israeliți din momentul intrării în Canaan, construirea Templului lui

Solomon și a celui de-al doilea templu din Ierusalim, după întoarcerea din robie. Informațiile sunt completate în următorul capitol, în care ni se prezintă pe larg slujitorii cultului, veșmintele acestora, drepturile și îndatoririle lor sacerdotale.

În capitolul douăzeci, autorul realizează o clasificare a jertfelor, prezentând ritualul de împlinire a acestora. Apoi pune în discuție simbolismul jertfelor veterotestamentare, jertfa fiind modalitatea prin care și Mântuitorul a biruit moartea. Alte acțiuni cu un caracter sacru – zeciuielile, ungerea sfântă, votul de nazireu, jurământul, binecuvântarea și blestemul – sunt prezentate în continuare.

Ultimele capitole fac referire la sărbătorile israelite, la grupările și partidele cu un caracter religios-politic (fariseii, saducheii, samarinenii, irodienii, esenienii, terapeuții și eleniștii).

La finalul lucrării, autorul ne prezintă câteva hărți din diferite perioade ale istoriei poporului ales, fotografii noi din siturile arheologice, acestea lăsând, practic, o imagine mai clară cititorului asupra celor prezentate în paginile anterioare.

Arheologia Biblică în actualitate este o lucrare foarte importantă, prin faptul că în paginile ei sunt actualizate ultimele cercetări în domeniul arheologiei biblice, fiind un instrument de cercetare pentru cei care doresc să aprofundeze studiile teologice în latura lor biblică. Cartea părintelui

profesor Petre Semen, bun cunoscător al realităților veterotestamentare și al culturii ebraice în general, reprezintă un etalon pentru scrierile în domeniu din România, iar prin claritatea viziunii și a prezentării explicite introduce cititorul în misterioasa cultură a poporului Vechiului Testament, cul-

tură unică, în primul rând prin faptul că a păstrat o religie monoteistă și că a ținut trează ideea venirii Răscumpărătorului, Care avea să salveze omenirea din împărăția morții.

Ionel MOLDOVAN